

VYRESNIŲJŲ PAAUGLIŲ LYTIES TAPATUMO IR TĖVŲ AUKLĖJIMO STILIAUS RYŠIAI

Oksana Malinauskienė

Mykolo Romerio universitetas, Socialinės politikos fakultetas, Psichologijos katedra
Ateities g. 20, LT-08303 Vilnius
Telefonas (8 5) 271 4620
Elektroninis paštas eu

Rimantas Vosylis

Mykolo Romerio universitetas, Socialinės politikos fakultetas, Psichologijos katedra
Ateities g. 20, LT-08303 Vilnius
Telefonas (8 5) 271 4620
Elektroninis paštas rimantasv@mruni.eu

Rasa Erentaitė

Mykolo Romerio universitetas, Socialinės politikos fakultetas, Psichologijos katedra
Ateities g. 20, LT-08303 Vilnius
Telefonas (8 5) 271 4620
Elektroninis paštas rasae@mruni.eu

Rita Žukauskienė

Mykolo Romerio universitetas, Socialinės politikos fakultetas, Psichologijos katedra
Ateities g. 20, LT-08303 Vilnius
Telefonas (8 5) 271 4620
Elektroninis paštas rzukausk@mruni.eu

*Pateikta 2010 m. rugsėjo 16 d.
Parengta spausdinti 2010 m. spalio 29 d.*

Santrauka

Straipsnyje nagrinėjami vyresniųjų paauglių lyties tapatumo ir tėvų auklėjimo stilių ryšiai. Tiriamųjų imtį sudarė 1298 16–18 metų paaugliai: 785 merginos ir 513 vaikinių. Tyrime taikytos trys multidimensinio lyties tapatumo skalės: lyties tipiškumas, pasitenkinimas lyties vaidmeniu bei jaučiamas spaudimas atitikti lyties vaidmenį (Egan and Perry, 2001). Taip pat taikytas EMBU klausimynas (trumpoji forma), kuriuo nustatoma tėvų emocinė šiluma, atstūmimas ir perdėta globa (Arrindell et al., 1994; Arrindell, 1999). Rezultatų analizė atskleidė, kad vaikinai yra labiau patenkinti savo lyties vaidmeniu, nors daugiau nei merginos patiria spaudimo iš aplinkinių elgtis tipiška savo lyčiai. Be to, aštuoniolikmečiai paaugliai patiria mažiau spaudimo iš aplinkinių nei šešiolikmečiai. Nustatyta, kad vaikinių ir merginų lyties tipiškumas nesiskiria. Gauti rezultatai rodo, kad abiejų lyčių paaugliams didesnę pasitenkinimą lyties vaidmeniu buvo galima prognozuoti remiantis mažesniu motinos atstūmimu, tačiau vaikams, skirtingai nei merginoms, didesnę pasitenkinimą lyties vaidmeniu buvo galima prognozuoti dar ir remiantis didesne motinos emocine šiluma. Didesnę merginų jaučiamą spaudimą atitikti lyties vaidmenį buvo galima prognozuoti remiantis didesne tėvo perdėta globa bei didesniu motinos atstūmimu. Didesnę vaikinių jaučiamą spaudimą atitikti lyties vaidmenį buvo galima prognozuoti remiantis didesne motinos perdėta globa. Aukštesnę vaikinių suvoktą savo lyties tipišumą geriausiai buvo galima prognozuoti remiantis didesne motinos emocine šiluma bei mažesne jos perdėta globa, o merginų – didesne tėvo bei mažesne motinos emocine šiluma.

Pagrindinės sąvokos: lyties tapatumas, tėvų auklėjimo stilius, paauglystė.

Ivadas

Paauglystėje vyksta reikšmingi fizinės, kognityvinės ir psichosocialinės srities pokyčiai. Stebimi dideli mokyklos, šeimos aplinkų, bendravimo su bendraamžiais pasikeitimai. Kaip nurodo dauguma raidos psichologų (pvz., Arnett, 2000; Berzonsky, 1989; Erikson, 2004; Kroger, 2007), svarbiausia paauglystės amžiaus tarpsnio užduotis yra tapatumo paieška. E. H. Eriksono (2004) manymu, tapatumas yra savo buvimo laike bei erdvėje tęstinumo jausmas, įsisąmoninimas, kad kiti svarbūs asmenys šį tęstinį tapatumą pripažįsta. Paaugliai ima ieškoti savęs kaip individualybės, bando suprasti, kokią vietą jie užima socialinėje erdvėje. Ypač intensyviai paaugliai svarsto lytinio tapatumo klausimą, kadangi šiuo amžiaus tarpsniu labai padidėja poreikis tapatintis su tam tikra lytimi (Egan and Perry, 2001). Itin didelis lytinio tapatumo poreikis atsiranda rengiantis suaugusiųjų gyvenimui, kuriant ateities planus, susijusius su vyro arba moters vaidmens atlikimu, bei dėl visuomenėje esančių stereotipų (Egan and Perry, 2001).

Anksčiau lyties tapatumas buvo suprantamas kaip individo tapatinimasis su vyriškais arba moteriškais bruožais. Tai dviejų dimensijų modelis, kuriame vieną dimensiją sudaro vyriški (instrumentiniai), o kitą – moteriški (ekspresiniai), skirtingais laipsniais besireiškiantys, bruožai (Palan, 2001). Tačiau vėliau buvo pastebėta, kad šis modelis ne visiškai atspindi lyties tapatumą ir ne visiškai jį paaiškina (Egan and Perry, 2001; Smith and Leaper, 2005). Dviejų dimensijų modelis laikomas nepakankamai išsamiu dėl trijų priežasčių. Visų pirma, žmonės tik santykinai pastoviai elgiasi tipiškai lyčiai, t. y. vienoje situacijose jie gali rodyti daugiau ekspresinių, kitose – daugiau instrumentinių bruožų. Antra, kai asmenys kalba apie sau būdingus bruožus, tai dar nereiškia, kad jie suvokia tas savybes kaip priskirtinas vienai arba kitai lyčiai. Trečia, tyrėjai dažnai pervertina socialinių ir kultūrinių veiksmų, tokių kaip spaudimas atitikti normatyvinius lyčių vaidmenis, reikšmę lyties tapatumo formavimuisi (Egan and Perry, 2001). Dabar lyties tapatumas yra suvokiamas plačiau. Multidimensinio lyties tapatumo modelio autoriai S. K. Egan ir D. G. Perry (2001) teigia, kad lyties tapatumą sudaro penki konstruktai: 1) priklausymo atitinkamai lyties kategorijai suvokimas; 2) suvoktas lyties tipškumas; 3) pasitenkinimas lyties vaidmeniu; 4) jaučiamas aplinkinių spaudimas atitikti lyties vaidmenį; 5) didesnis palankumas savo lyties grupei. Šis modelis apima ne tik paauglio žinias apie lytis, bet ir įsitikinimus apie lyties normas (Blakemore et al., 2009). Trys iš minėtų lyties tapatumo dimensijų – suvoktas lyties tipškumas, pasitenkinimas lyties vaidmeniu bei jaučiamas spaudimas atitikti normatyvinį lyties vaidmenį – turi ryškiausias sąsajas su psichosocialiniu prisitaikymu vėlyvojoje vaikystėje ir paauglystėje (Carver et al., 2003; Egan and Perry, 2001; Smith and Leaper, 2005), todėl šiame tyrime buvo taikomos būtent šios trys dimensijos.

Suvokto lyties tipškumo konstruktas išvestas remiantis ankstesnėmis teorijomis apie lyties tapatumo raidą. Tai paties asmens tapatinimasis su kuria nors lytimi, savęs kaip vyro arba moters suvokimas (Egan and Perry, 2001). Nustatyta, kad mažesnis mokyklinio amžiaus vaikų tapatinimasis su savo lytimi yra susijęs su patiriamu distresu, nepasitenkinimu socialiniu gyvenimu, padidėjusiu depresiskumu, nerimastingumu, menku savęs vertinimu ir bendraamžių patyčiomis (Carver et al., 2003). Taip pat tyrėjai nurodo, kad tie vaikai, kurie mažiau tapatinasi su savo lytimi, daugiau patiria ne tik emocijų, bet ir elgesio sunkumų, palyginti su vaikais, kurie labiau tapatinasi su savo lytimi. Tyrimų, nagrinėjančių lyties tipškumo dimensiją pagal lytį, rezultatai yra nevienareikšmiai. Vieni autoriai nustatė, kad vaikų suvoktas lyties tipškumas aukštesnis nei merginų (Egan and Perry, 2001), o kiti – kad ir vaikų, ir merginų suvoktas lyties tipškumas nesiskiria (Erentaitė, 2009).

Pasitenkinimo lyties vaidmeniu konstruktas buvo konceptualizuotas remiantis duomenimis apie lyties tapatumo sutrikimą (Egan and Perry, 2001). Jis diagnozuojamas, kai individas jaučia nepasitenkinimą savo lyties vaidmeniu ir kai pasireiškia lyčiai netipiškas elgesys (Owen-Anderson et al., 2008). S. K. Egan ir D. G. Perry (2001) savo tyrime įvertinę pasitenkinimą lyties vaidmeniu du kartus per šešis mėnesius nustatė, kad pasitenkinimas lyties vaidmeniu yra stabilus, tačiau vaikinai labiau nei merginos patenkinti savo lyties vaidmeniu (Egan and Perry, 2001; Erentaitė, 2009).

Spaudimas atitikti normatyvinius lyties vaidmenis rodo, kiek vaikas jaučiasi verčiamas elgtis tipiškai tam tikrai lyčiai (Egan and Perry, 2001). Didelis aplinkinių spaudimas yra susijęs su prastesne vaiko psichine savijauta, nes tokie vaikai yra labiau save ribojantys, kadangi negali laisvai rinktis jiems patinkančių užsiėmimų, drabužių ir t. t. (Bem, 1981; cit. pagal Egan and Perry, 2001). Jie gali jausti, kad bus mylimi ir vertinami tik tuomet, jei pateisins aplinkinių lūkesčius. Spaudimas elgtis tipiškai tam tikrai lyčiai taip pat susijęs su menku savęs vertinimu, depresija, patiriamu distresu (Carver et al., 2003; Egan and Perry, 2001). Tyrimais atskleista, kad vaikinai daugiau nei merginos jaučia spaudimo iš aplinkinių atitikti normatyvinį lyties vaidmenį (Egan and Perry, 2001; Erentaitė, 2009).

Apibendrinant galima pasakyti, jog tyrimai rodo, kad visos lyties tapatumo dimensijos yra susijusios su geru vaiko ir paauglio funkcionavimu (Carver et al., 2003; Egan and Perry, 2001; Erentaitė, 2009; Smith and Leaper, 2005). Prasčiau su savo lytimi besitapatinantys, mažiau savo lyties vaidme-

niu patenkinti ir/arba didesnį spaudimą iš aplinkinių atitikti tam tikrai lyčiai būdingus normatyvinius lyčių vaidmenis jaučiantys vaikai patiria daugiau emocinių bei elgesio sunkumų, prasčiau save vertina nei su lyties tapatumo sunkumais nesusiduriantys vaikai (Carver et al., 2003; Egan and Perry, 2001).

Lyties tapatumą, kaip ir kitus asmens tapatumo aspektus, galima suprasti kaip įvairių aplinkų sąveikoje besivystantį savasties ir tęstinumo jausmą. Paauglio tapatumo, taip pat ir lytinio, raidai itin svarbi artimiausia, t. y. šeimos, aplinka, tėvų auklėjimo pobūdis. Paauglystėje vykstant kognityvinei ir socialinei brandai, didėja ir laisvės poreikis, dėl kurio paaugliai neišvengiamai tolsta nuo tėvų (Alesandri and Wozniak, 1989; Feldman and Gehring, 1988), o tai gali prieštarauti tėvų siekiui išlaikyti vaiko priklausomybę bei perduoti savo vertybes (Bornstein, 2002). Iš šių priešingų procesų kylanti įtampa siejama su paauglio tapatumo raida. Manoma, kad autoritariški tėvai yra linkę riboti vaikų tyrinėjimą, kritikuoti, daryti spaudimą dėl greitesnio apsisprendimo tapatumo paieškos procese (Baumrind, 1989). Tuo tarpu autoritetingi tėvai suteikia paaugliui galimybę atrasti savo individualumą, taip sudarydami palankias tapatumo raidos sąlygas (Vaičiulienė, 2004). E. H. Eriksonas (1982, cit. pagal Matheis and Adams, 2004) taip pat teigia, kad normaliai tapatumo raidai būtina sąlyga yra tokie tėvų ir vaikų santykiai, kai vaikas turi pakankamai laisvės pats priimti sprendimus, tačiau artimas ryšys su tėvais vis tiek išlieka. Paauglys turi nebijoti reikšti savo jausmus, nuomonę, vadovautis kitomis pažiūromis. Sh. Matheiso ir G. R. Adamso (2004) tyrimo rezultatai rodo, kad paauglių iš tvirtų šeimų tapatumo formavimasis yra normatyvinis. Taip pat nustatyta, kad tėvų auklėjimo stilius gali turėti įtakos lyties tapatumo raidoje susiformuojant vėlesnėms psichologinėms problemoms (Parker, 1997). H. Lyttonas ir D. M. Romney (1991) tyrimu atskleidė, kad tėvai yra linkę paskatinti lyčiai tipišką elgesį. Pastebėta, kad jie vaikus labiau varžo ir yra griežtesni dėl disciplinos. Tuo tarpu merginos skatinamos už emocinę šilumą ir priklausomybę. Taigi tyrimai rodo, kad paauglio lyties tapatumas susijęs su tėvų auklėjimo stiliumi.

N. Darlingas ir L. Steinbergas (1993) auklėjimo stilių apibūdina kaip stabilų požiūrį ir įsitikinimų kompleksą, kuriuo perteikiamas tėvų požiūris į vaiką. Manoma, kad tėvų auklėjimo stilius priklauso nuo vaiko lyties, socialinės bei kultūrinės terpės, kurioje gyvenama (Marwan, 2004), ir tėvų lyties (Parker, 1997). Nagrinėjant vaikų bei tėvų santykius dažnai taikoma ir M. Eisemanno tėvų auklėjimo stiliaus klasifikacija. M. Eisemannas (1988) skiria tris svarbiausius tėvų auklėjimo stilius: emocinę šilumą, atstūmimą ir perdėtą globą.

Šeimose, kuriose vyrauja *emocinė šiluma* kaip auklėjimo stilius, vaikai apgaubiami šiluma, dėmesiu, jiems visada suteikiama pagalba. Tėvams svarbūs vaiko poreikiai ir požiūris, o reikalavimai keliama atsizvelgiant į vaiko amžių. Vaikams nustatomos aiškios taisyklės ir lūkesčiai, tačiau vaikas nejaučia spaudimo juos atitikti (Eisemann, 1988, cit. pagal Žukauskienė ir Malinauskienė, 2008). *Atstūmimas* gali pasireikšti dviem skirtingais būdais – slapta arba atvirai. Užslėpta forma pasireiškia, kai tėvai neparodo atstūmimo, tačiau su vaikais elgiasi perdėtai dėmesingai, itin griežtai kontroliuodami jų elgesį arba net panaudodami fizinę prievartą. Duodami nurodymus, tėvai dažnai kalba direktyviai. Jie visada nori kontroliuoti situaciją, todėl vaiko norai lieka nepastebėti. Vaikai privalo paklusti tėvams. Tokio tipo šeimose vaikai neturi lemiamo balso dėl sprendimų priėmimo, jie negali rinktis patys, nes tėvai nusprendžia už juos (Eisemann, 1988, cit. pagal Žukauskienė ir Malinauskienė, 2008). Šeimose, kuriose taikoma *perdėta globa* kaip auklėjimo stilius, iš vaikų tikimasi paklusnumo, jiems nustatomi aukšti pasiekimų standartai bei sukuriama griežtos taisyklės (Eisemann, 1988, cit. pagal Žukauskienė ir Malinauskienė, 2008).

Analizuojant literatūrą pastebėta, kad daugumoje tyrimų (Matheis and Adams, 2004; Vaičiulienė, 2004) patvirtintos paauglių tapatumo bei tėvų auklėjimo stiliaus sąsajos, tačiau mažai gilintasi į lyties tapatumo ir tėvų auklėjimo stilių ryšius. Taip pat nepaisant to, kad ankstesniais tyrimais atskleistas lyties tapatumo multidimensiškumas, ryšiai tarp lyties tapatumo dimensijų ir tėvų auklėjimo stilių tebe lieka neaiškūs. Yra itin mažai tyrimų, kuriuose būtų nagrinėjamas tėvų auklėjimo stiliaus ir paauglių lyties tapatumo ryšys. Taip pat pasigendama tyrimų, kuriuose būtų analizuojamos prognostinės tėvų auklėjimo stiliaus galimybės, numatant lyties tapatumo dimensijas paauglystėje atskirai vaikinams ir merginoms. Todėl pagrindinis šio darbo tikslas – nustatyti, kaip tėvų auklėjimo stilius yra susijęs su paauglių lyties tapatumo dimensijomis, taip pat išsiaiškinti, ar pagal tėvų auklėjimo stilių vienodai tiksliai galima numatyti merginų ir vaikinų lyties tapatumo dimensijas. Daromos prielaidos, kad: 1) lyties tapatumo dimensijų įvėrciai skiriasi pagal amžių ir lytį: vaikinų didesni visų dimensijų įvėrciai, o vyresnio amžiaus paaugliai jaučia mažiau spaudimo iš aplinkinių nei jaunesnio amžiaus paaugliai; 2) paauglių lyties tapatumo dimensijos yra susijusios su tėvų auklėjimo stiliumi: jaučiamas spaudimas teigiamai, o lyties tipiškus neigiamai susiję su tėvų atstūmimu bei perdėta globa; pasitenkinimas lyties vaidmeniu susijęs su didesne tėvų emocine šiluma; 3) vaikinų ir merginų lyties tapatumą prognozuoja skirtingi tėvų auklėjimo stiliai.

Metodika

Tiriamieji

Šiame darbe naudojami tęstinio tyrimo „Politinės socializacijos raida nuo paauglystės iki jaunystės: piliečių politinio tapatumo formavimosi mechanizmai Lietuvoje“ duomenys, surinkti 2008–2009 m. balandžio – gegužės mėnesiais. Į duomenų analizę buvo įtraukti tik tie mokiniai, kurių buvo visi lyties tapatumo ir tėvų auklėjimo stilių kintamųjų duomenys. Taigi tiriamųjų imtį sudarė 1298 16–18 metų paaugliai (785 merginos ir 513 vaikinių), besimokantys Klaipėdos regiono mokyklose bei gimnazijose. Šiame darbe naudojama antrojo matavimo (2009 m.) metu gauta informacija apie tėvų auklėjimo stilių bei lyties tapatumą.

Tyrimo metodika

Lyties tapatumas. Lyties tapatumui įvertinti taikomos trys modifikuotos S. K. Egan ir D. G. Perry (2001) multidimensinio lyties tapatumo skalės. Gavus autorių sutikimą skalės išvertė profesionali vertėja, jas peržiūrėjo ir koregavo du psichologai (Erentaitė, 2009), konsultuodamiesi su vienu iš skalių autorių – D. G. Perry. Skalės remiasi pačių paauglių nuomone. Taikomos skalės apima tris lyties tapatumo aspektus: lyties tipišumą, pasitenkinimą lyties vaidmeniu bei jaučiamą spaudimą atitikti lyties vaidmenį. Lyties tipišumo skalę (*Gender Typicality Scale*) sudaro 6 teiginiai, kuriuose atsispindi, kiek tyrimo dalyvis jaučiasi esąs tipiškas savo lyties atstovas – kuo aukštesni įverčiai, tuo didesnis suvoktas tipiškumas (Cronbacho alpha 0,54). Skalės teiginių pavyzdžiai: „Man sekasi panašūs dalykai, kaip ir kitoms merginoms“, „Nesijaučiu tokia pati, kaip kitos mano amžiaus merginos“ (teiginys skaičiuojant vertinamas atvirkščiai). Pasitenkinimo lyties vaidmeniu skalę (*Gender Contentedness Scale*) sudaro 6 teiginiai, kuriuose atsispindi, kiek tyrimo dalyvis jaučiasi patenkintas lyties vaidmeniu – aukštesni įverčiai rodo didesnę pasitenkinimą (Cronbacho alpha šio tyrimo duomenims yra 0,72). Šios skalės teiginių pavyzdžiai: „Mane erzina, jog kai ką turiu daryti tik todėl, kad esu mergina“ (teiginys skaičiuojant vertinamas atvirkščiai), „Man patinka būti mergina“. Jaučiamo spaudimo skalę (*Felt Pressure Scale*) sudaro 6 teiginiai, kurie apima jaučiamą tėvų, bendraamžių bei vidinį spaudimą atitikti normatyvinius lyčių vaidmenis – aukštesni įverčiai rodo didesnę jaučiamą spaudimą (Cronbacho alpha 0,73). Šios skalės teiginių pavyzdžiai: „Panorėjusi išmokti to, ką paprastai daro tik vaikinai, nuvilčiau savo tėvus“, „Panorėjusi daryti tai, ką daro tik vaikinai, nuvilčiau drauges“. Lietuviškos versijos visų trijų skalių teiginiai vertinami 4 balų Likert tipo skalėje, kurioje 1 – „Labai man tinka“, 2 – „Gana gerai tinka“, 3 – „Trupuči tinka“, 4 – „Visai man netinka“.

Tėvų auklėjimo stiliai. Tėvų auklėjimo stiliui nustatyti naudojamas EMBU klausimynas (*EMBU: Egna Minnen Beträffande Uppfostran*, Arrindell et al.; 1994 Arrindell, 1999; Dekovic et al., 2006). Tyrimo taikyta trumpoji šio klausimyno forma, skirta tirti vaikų ir paauglių suvokimą apie tėvų auklėjimą. Klausimynas išverstas į lietuvių kalbą R. Žukauskienei gavus vieno iš jo autorių, M. Eisemanno, leidimą. Klausimynas remiasi pačių paauglių savistata. Skiriamos trys skalės: atstūmimas, emocinė šiluma ir perdėta globa. *Emocinės šilumos* skalė rodo laipsnį, koku paaugliai jaučiasi mylimi ir palaikomi tėvų, pavyzdžiui, „Aš jaučiau, kad mane ir mano tėvus sieja šiluma ir švelnumas“, „Jei man nesisekdavo, mano tėvai stengdavosi mane paguosti arba padrąsinti“. *Atstūmimo* skalė apibūdina tėvų priešišumą, pasireiškiantį jų šiurkštumu, grubumu, bausmėmis ir žeminimu, pavyzdžiui, „Mano tėvai griežtai mane bausdavo, net už mažmožius (smulkius nusižengimus)“, „Pasitaikydavo, jog mano tėvai būdavo suirzę arba supykę ant manęs, nepaaiškindami priežasties“. *Perdėtos globos* skalė rodo aukštą apsaugos nuo galimos neigiamos patirties laipsnį, griežtai kontroliuojant ir prižiūrint vaiką, pavyzdžiui, „Aš manau, kad mano tėvų nerimas, kad su manimi gali kažkas atsitikti, būdavo gerokai perdėtas“, „Mano tėvai norėdavo spręsti, kaip aš turiu būti apsirengęs, ar kaip aš turiu atrodyti“. Yra atskiros skalės tėvo ir motinos auklėjimo stiliui įvertinti, tad iš viso taikomos šešios skalės. EMBU sudaro 23 teiginiai, vertinami 4 balų skalėje, kur 1 – „Ne, niekada“, 2 – „Taip, bet retai“, 3 – „Taip, dažnai“, 4 – „Beveik visada“. Bendras rodiklis gaunamas susumavus visus atsakymus į tam tikros skalės, pavyzdžiui, „perdėta motinos globa“, teiginius. Skalių suderinamumas yra pakankamai aukštas, t. y. Cronbacho alpha yra 0,81 – 0,84.

Tyrimo eiga

Kaip buvo minėta, tiriamųjų imtį sudarė 1298 16–18 metų paaugliai, besimokantys Klaipėdos regiono mokyklose bei gimnazijose. Tyrimo dalyvavo tą dieną mokykloje buvę mokiniai, kurie patys sutiko atsakyti į pateikiamus klausimus ir kurių tėvai nepareiškė nesutikimo. Visi mokiniai pildė klausimyną klasėje pamokų metu.

Rezultatai

Gautiems duomenims apdoroti taikomi dispersinės bei daugialypės žingsninės regresijos metodai. Pirmosios analizės tikslas – palyginti lyties tapatumo dimensijų įverčius pagal paauglių lytį. Poringas palyginimas tarp grupių buvo atliktas taikant *post-hoc* Bonferonio kriterijų. Antrosios analizės tikslas – nustatyti, ar remiantis tėvų auklėjimo stiliais galima prognozuoti paauglių lyties tapatumą.

Lyties tapatumo dimensijų rodiklių ypatumai pagal amžių ir lytį

Lyties tapatumo dimensijų skalių įverčiams palyginti pagal amžių ir lytį buvo taikoma dvifaktorinė dispersinė analizė. Buvo tikrinama lyties tapatumo dimensijų priklausomybė nuo lyties (vaikinai ir merginos) ir amžiaus (16 m., 17 m., 18 m.). Paauglių lyties tapatumo dimensijų vidurkiai ir standartiniai nuokrypiai pagal amžių bei lytį pateikiami 1 lentelėje.

1 lentelė. Paauglių (M – merginų, V – vaikinų) lyties tapatumo dimensijų vidurkiai ir standartiniai nuokrypiai (skliausteliuose) pagal amžių

	16 metų		17 metų		18 metų		Iš viso	
	M	V	M	V	M	V	M	V
Pasitenkinimas lyties vaidmeniu	3,020 (0,63)	3,226 (0,58)	3,015 (0,57)	3,274 (0,59)	3,028 (0,52)	3,362 (0,47)	3,021 (0,57)	3,287 (0,55)
	3,123 (0,62)		3,144 (0,57)		3,195 (0,53)			
Patiriamas spaudimas	1,925 (0,60)	2,509 (0,63)	1,792 (0,56)	2,481 (0,70)	1,742 (0,52)	2,464 (0,73)	1,820 (0,56)	2,485 (0,70)
	2,217 (0,68)		2,137 (0,71)		2,103 (0,70)			
Lyties tipiskumas	2,947 (0,54)	2,917 (0,49)	2,915 (0,53)	2,984 (0,52)	2,968 (0,48)	3,043 (0,51)	2,944 (0,52)	2,982 (0,51)
	2,932 (0,52)		2,950 (0,53)		3,006 (0,49)			

Dispersinės analizės rezultatais atskleista (žr. 2 lentelę), kad vaikinai yra labiau patenkinti savo lyties vaidmeniu nei merginos. Visų amžiaus grupių vaikinai pasižymėjo aukštesniais pasitenkinimo savo lyties vaidmeniu įverčiais nei merginos. Tuo tarpu jokio reikšmingo skirtumo, vertinant pasitenkinimą lyties vaidmeniu trijose amžiaus grupėse, neaptikta. Lyties ir amžiaus tarpusavio sąveika pasitenkinimui lyties vaidmeniu taip pat nebuvo reikšminga.

2 lentelė. Dvifaktorinės dispersinės analizės, vertinant lyties tapatumo dimensijų priklausomybę nuo lyties, amžiaus ir jų sąveikos, rezultatų apibendrinimas

Dvifaktorinės dispersinės analizės rodikliai	Priklausomi kintamieji								
	Pasitenkinimas lyties vaidmeniu			Patiriamas spaudimas			Lyties tipiskumas		
	Lytis	Amžius	Lytis* amžius	Lytis	Amžius	Lytis* amžius	Lytis	Amžius	Lytis* amžius
III tipo kvadratų suma	20,86	1,050	,759	129,4	2,31	,882	,423	1,15	,588
Laisvės laipsnių skaičius (df)	1	2	2	1	2	2	1	2	2
Kvadratų vidurkis	20,86	,525	,380	129,4	1,16	,441	,423	,575	,294
F vertė	66,31	1,67	1,2	342,4	3,01	1,2	1,6	2,2	1,1
p	,000	,189	,300	,000	,048	,312	,206	,113	,329

Tikrinant patiriamo spaudimo priklausomybę nuo lyties, amžiaus ir jų sąveikos, nustatyta, kad vaikinai daugiau nei merginos patiria spaudimo iš aplinkinių elgtis tipiskai savo lyčiai. Išanalizavus rezultatus atskleista, jog patiriamas spaudimas iš aplinkinių bręstant taip pat reikšmingai kinta. Post-hoc analizėje lyginant amžiaus grupių vidurkius poromis, buvo nustatytas reikšmingas skirtumas tik tarp šešiolikmečių ir aštuoniolikmečių patiriamo spaudimo, t. y. aštuoniolikmečiai jo patiria mažiau. Lyties ir amžiaus tarpusavio sąveika patiriamam spaudimui atitikti lyties vaidmenis taip pat nebuvo reikšminga. Vadinas, vaikams ir merginoms bręstant atskirai patiriamo spaudimo įverčiai nekinta.

Vertinant lyties tipiskumą nebuvo rasta jokios statistiškai reikšmingos priklausomybės nuo lyties ir amžiaus grupių bei jų tarpusavio sąveikos.

Tėvų auklėjimo stilių įtaka lyties tapatumo dimensijų rodikliams

Norint įvertinti lyties tapatumo dimensijų priklausomybę nuo tėvų auklėjimo stiliaus, buvo atlikta daugialypė žingsninė regresinė analizė, prognozuojant lyties tapatumo dimensijas pagal tėvų auklėjimo stilių. Vaikinių grupėje didesnę pasitenkinimą lyties vaidmeniu geriausiai prognozavo mažesnis motinos atstūmimas bei didesnę motinos emocinę šilumą. Tuo tarpu patiriamą didesnę spaudimą atitikti lyties vaidmenį prognozavo didesnę perdėta motinos globa. Suvoktas savo lyties tipiskumas atvirkščiai – buvo susijęs su didesne motinos emocine šiluma ir mažesne motinos perdėta globa (žr. 3 lentelę). Įdomu, jog nė viena iš tapatumo dimensijų nebuvo susijusi su tėvo auklėjimo stiliumi.

3 lentelė. Daugialypės žingsninės regresijos, prognozuojant vaikinių lyties tapatumo dimensijas pagal tėvų auklėjimo stilių, galutinių lygčių apibendrinimas

Tėvų auklėjimo stiliai kaip nepriklausomi kintamieji vaikiniams	Priklausomi kintamieji					
	Pasitenkinimas lyties vaidmeniu		Patiriamas spaudimas		Lyties tipiskumas	
	St. β	p	St. β	p	St. β	p
Tėvo atstūmimas	n / p		n / p		n / p	
Tėvo emocinė šiluma	n / p		n / p		n / p	
Tėvo perdėta globa	n / p		n / p		n / p	
Motinos atstūmimas	-0,260	<0,000	n / p		n / p	
Motinos emocinė šiluma	0,117	0,034	n / p		0,136	0,008
Motinos perdėta globa	n / p		0,108	0,028	-0,019	0,024
F vertė	11,165	<0,000	4,871	0,028	8,899	<0,000
Koreguotasis R ²	0,047		0,009		0,037	

* Paaiškinimas: n / p – nereikšmingas prediktorius

Merginų grupėje (žr. 4 lentelę) nustatyti kitokie nei vaikinių grupėje lyties tapatumo ir tėvų auklėjimo stilių ryšiai. Mažesnę pasitenkinimą savo lyties vaidmeniu ir didesnę spaudimą atitikti lyties vaidmenį geriausiai prognozavo didesnis motinos atstūmimas. Spaudimą atitikti lyties vaidmenį taip pat didino ir perdėta tėvo globa. Aukštesnę suvoktą savo lyties tipiskumą merginų grupėje geriausiai prognozavo didesnę tėvo ir mažesnę motinos emocinę šilumą.

4 lentelė. Daugialypės žingsninės regresijos, prognozuojant merginų lyties tapatumo dimensijas pagal tėvų auklėjimo stilių, galutinių lygčių apibendrinimas

Tėvų auklėjimo stiliai kaip nepriklausomi kintamieji merginoms	Priklausomi kintamieji					
	Pasitenkinimas lyties vaidmeniu		Patiriamas spaudimas		Lyties tipiskumas	
	St. β	p	St. β	p	St. β	p
Tėvo atstūmimas	n / p*		n / p		n / p	
Tėvo emocinė šiluma	n / p		n / p		0,183	<0,000
Tėvo perdėta globa	n / p		0,093	0,018	n / p	
Motinos atstūmimas	-0,263	<0,000	0,181	0,000	n / p	
Motinos emocinė šiluma	n / p		n / p		-0,170	<0,000
Motinos perdėta globa	n / p		n / p		n / p	
F vertė	16,452	<0,000	16,452	<0,000	29,825	<0,000
Koreguotasis R ²	0,046		0,046		0,082	

* Paaiškinimas: n / p – nereikšmingas prediktorius

Rezultatų aptarimas

Šio tyrimo tikslas buvo nustatyti, kaip tėvų auklėjimo stilius yra susijęs su paauglių lyties tapatumo dimensijomis, taip pat išsiaiškinti, ar tėvų auklėjimo stilius vienodai tiksliai gali numatyti merginų ir vaikinių lyties tapatumo dimensijas. Tyrimo rezultatai didžiąja dalimi patvirtino darytas prielaidas.

Siekiant įvertinti paauglių lyties tapatumo dimensijų priklausomybę nuo lyties, amžiaus ir jų sąveikos buvo atlikta dvifaktorinė dispersinė analizė. Gauti gana įdomūs rezultatai: vaikinai, nors ir jaudami didesnę aplinkinių spaudimą elgtis tipiškai savo lyčiai, vis tiek yra labiau patenkinti savo lyties vaidmeniu nei merginos. Tai iš dalies patvirtina S. K. Egan ir D. G. Perry (2001) tyrimo rezultatus, rodančius, jog vaikinai labiau nei merginos yra patenkinti savo lytimi bei jaučia daugiau spaudimo iš aplinkinių. Įdomu tai, jog lyties tipiškumo dimensija statistiškai reikšmingai tarp lyčių nesiskiria, tačiau S. K. Egan ir D. G. Perry (2001) nustatė, kad vaikinai jaučiasi vidutiniškai labiau tipiškai savo lyties vaidmens atžvilgiu nei merginos. Mūsų tyrimo duomenys sutampa su R. Erentaitės (2009) gautais rezultatais, rodančiais, jog lyties tipiškumas tarp lyčių statistiškai reikšmingai nesiskiria. Kyla nemažai klausimų, kas galėjo lemti tokį duomenų neatitikimą. Gali būti, jog mūsų darbe tirta paauglių imtis pasižymi specifiškumu (skiriasi socialinė, ekonominė situacija), tad šiam klausimui nagrinėti reikalingi tolesni tyrimai. Kita vertus, R. Erentaitės (2009) tirta imtis taip pat buvo 16–18 metų paaugliai, o S. K. Egan ir D. G. Perry imties amžiaus vidurkis – 11,9 metų, tad gali būti, jog tokiems rezultatams įtakos turėjo būtent tiriamųjų amžius.

Kalbant apie amžiaus skirtumus, nustatyta, jog pasitenkinimo savo lytimi bei lyties tipiškumo dimensijos su amžiumi nekinta, tačiau jaučiamas aplinkinių spaudimas atitikti lyties vaidmenis aštuoniolikmečių grupėje yra mažesnis nei šešiolikmečių. Šiuos rezultatus galima sieti su tuo, jog tirta imtis buvo vyresnieji paaugliai, beatrandantys savo unikalų tapatumą. Taigi baigiant spręsti tapatumo krizę (Erikson, 2004) aplinkinių nuomonė gali būti nebe tokia svarbi. Kita vertus, kai atsižvelgiama į lyties ir amžiaus tarpusavio sąveiką, nei viena lyties tapatumo dimensija nėra reikšmingai su ja susijusi.

Apibendrinant galima teigti, kad pirmoji hipotezė apie lyties tapatumo dimensijų įverčių skirtumus atsižvelgiant į amžių ir lytį didžiąja dalimi pasitvirtino.

Siekiant patikrinti antrąją ir trečiąją hipotezes, buvo atlikta daugialypė žingsninė regresija, t. y. žiūrima, ar remiantis tėvų auklėjimo stiliais galima prognozuoti paauglių lyties tapatumo dimensijas. Kadangi prieš tai atlikta dispersinė analizė atskleidė tam tikrus vaikinių ir merginų lyties tapatumo dimensijų skirtumus, regresinę analizę atlikome atskirai vaikiniams ir merginoms. Įdomu, kad vaikinių grupėje visoms tyrime matuotoms lyties tapatumo dimensijoms įtakos turėjo tik motinos auklėjimo stilius, o tai rodo, jog čia daug didesnis vaidmuo tenka būtent motinoms, o ne tėvams. Pasitenkinimas lyties vaidmeniu buvo susijęs su mažesniu motinos atstūmimu, bei didesne jos emocine šiluma. Perdėta motinos globa turėjo įtakos ir didesniai patiriamam spaudimui atitikti lyties vaidmenis. Tuo tarpu susitapatinimas su savo lytimi, atvirkščiai, buvo susijęs su mažesne motinos perdėta globa bei didesne emocine šiluma.

Merginų grupėje išryškėjo tėvo vaidmuo lyties tapatumui. Patiriamas spaudimas atitikti lyties vaidmenis buvo susijęs su motinos atstūmimu bei, skirtingai nei vaikinių grupėje, su tėvo, o ne motinos, perdėta globa. Įdomiausia, jog jaučiama tėvo emocinė šiluma didino susitapatinimą su savo lytimi, o motinos – mažino. Pasitenkinimas lyties vaidmeniu su tėvų auklėjimo stiliais buvo susijęs panašiai kaip ir vaikinių grupėje – didesnis motinos atstūmimas mažino pasitenkinimą savo lyties vaidmeniu, tačiau šis pasitenkinimas nebuvo susijęs su motinos emocine šiluma.

Apibendrinami nustatėme, jog tėvų auklėjimo stilius skirtingai prognozuoja berniukų ir mergaičių lyties tapatumo dimensijas, o tai patvirtina trečiąją mūsų hipotezę. Tačiau, priešingai keltoms hipotezėms, jaučiamas tėvo atstūmimas nebuvo susijęs su didesniu spaudimu atitikti lyties vaidmenį bei lyties tipiškumu ir tik motinos atstūmimas buvo susijęs su didesniu patiriamu spaudimu merginoms atlikti savo lyties vaidmenį. Didesnė motinos emocinė šiluma didino pasitenkinimą savo lyties vaidmeniu tik vaikinių grupėje. Ir vaikinių, ir merginų grupėse kaip tik motinos priešiškus turėjo didesnės reikšmės šiai tapatumo dimensijai.

Tyrimo ribotumai ir tolesnių tyrimų gairės

Reikia nurodyti ir keletą mūsų darbo ribotumų. Pirmia, nors tėvų auklėjimo stilių klausimynas, taikytas šiame tyrime, yra retrospektyvinio pobūdžio, vis dėlto nustatyti ryšiai neatskleidžia priežastinumo, todėl tolesni tyrimai galėtų būti orientuoti į paauglių lyties tapatumo dimensijų bei tėvų auklėjimo stiliaus sąveikos modelį. Antra, tėra labai nedaug tyrimų, nagrinėjančių tėvų auklėjimo stilių ir lyties tapatumo dimensijų sąsajas, atsižvelgiant į lyčių skirtumus. Dėl šios priežasties mūsų tyrimo rezultatus galima tik gana ribotai palyginti su kitų tyrėjų duomenimis. Trečia, mes tyrinėjome tik du kintamuosius

ir jų tarpusavio ryšį: paauglių lyties tapatumą bei tėvų auklėjimo stilių. Be abejo, lyties tapatumas yra susijęs su daugeliu kitų kintamųjų, pavyzdžiui, savęs vertinimu, sunkumų įveikos strategijomis, emociniais ir elgesio sunkumais, asmenybės bruožais ir kt., kurių mes neįtraukėme į tyrimą, tačiau jie gali būti labai svarbūs (Erentaitė, 2009; Carver et al., 2003; Smith and Leaper, 2005). Tai iš esmės paaiškintų ir mažus determinacijos koeficientus, kuriuos nustatėme atlikę regresinę analizę. Minėtus kintamuosius įtraukus į tyrimą, galima būtų susidaryti išsamesnį lyties tapatumo dimensijas veikiančių veiksnių vaizdą. Ketvirta, mūsų imtis – vyresnieji paaugliai. Tuo tarpu kituose tyrimuose imtys dažnai buvo sudarytos iš vaikų arba jaunesniųjų paauglių. Taigi pravartu tolesniuose tyrimuose nagrinėti ir jaunesniųjų paauglių lyties tapatumo dimensijas, siekiant įvertinti ir amžiaus įtaką. Penkta, buvo taikyta skerspjuvio tyrimo strategija. Norint gauti išsamesnį tėvų auklėjimo stilių bei paauglių lyties tapatumo dimensijų sąsajų vaizdą, tikslinga būtų atlikti ir tęstinį tyrimą.

Išvados

1. Vaikinių ir merginų lyties tipiškas nesiskiria, tačiau vaikinai yra labiau patenkinti savo lyties vaidmeniu bei labiau nei merginos patiria spaudimą atitikti normatyvinį lyties vaidmenį. Be to, šešiolikmečiai labiau nei aštuoniolikmečiai patiria spaudimą atitikti normatyvinį lyties vaidmenį.
2. Didesnis vaikinių pasitenkinimas lyties vaidmeniu yra susijęs su mažesniu motinos atstūmimu ir didesne motinos emocine šiluma, o merginų – tik su mažesniu motinos atstūmimu.
3. Didesnis patiriamas spaudimas atitikti normatyvinius lyties vaidmenis vaikinių grupėje yra susijęs su didesne perdėta motinos globa, o merginų – su didesne tėvo perdėta globa ir didesniu motinos atstūmimu.
4. Didesnis vaikinių suvoktas lyties tipiškas yra susijęs su didesne motinos emocine šiluma ir mažesne motinos perdėta globa, o merginų – su didesne tėvo emocine šiluma ir mažesne motinos emocine šiluma.

Literatūra

1. Alessandri, S. M.; Wozniak, R. H. Perception of the Family Environment and Intrafamilial Agreement in Belief Concerning the Adolescent. *Journal of Early Adolescence*. 1989, 9: 67–81.
2. Arnett, J. J. A Theory of Development from the Late Teens Through the Twenties. *American Psychologist*. 2000, 55: 469–480.
3. Arrindell, W. A. The Development of a Short Form of the EMBU: Its Appraisal with Students in Greece, Guatemala, Hungary and Italy. *Personality and Individual Differences*. 1999, 27: 613.
4. Arrindell, W. A.; Perris, C.; Eisemann, M.; Van der Ende, J.; Gaszner, P.; Iwaawaki, S.; Maj M.; Zhang, J. E. Parental Rearing Behaviour from a Crosscultural Perspective: a Summary of Data Obtained in 14 Nations. Perris C., Arrindell W. A., Eisemann M. (Eds.). *Parenting and Psychopathology*. Chichester: Wiley, 1994.
5. Baumrind, D. Rearing competent children. In W. Damon (Ed.), *Child development today and tomorrow*. San Francisco: Jossey-Bass, 1989, p. 349–378.
6. Berzonsky, M. D. Identity Style: Conceptualization and Measurement. *Journal of Adolescent Research*. 1989, 4: 267–281.
7. Blakemore, J. E. O.; Berenbaum, Sh. A.; Liben, L. S. *Gender Development*. New York, London: Psychology Press: Taylor & Francis Group, 2009.
8. Bornstein, M. H. (ed.). *Handbook of Parenting*. Volume 1: Children and Parenting. London: Lawrence Erlbaum Associates, 2002.
9. Carver, P. R.; Yunger, J. L.; Perry, D. G. Gender Identity and Adjustment in Middle Childhood. *Sex Roles*. 2003, 49: 95–109.
10. Darling, N.; Steinberg, L. Parenting Style as Context: An Integrative Model. *Psychological Bulletin*. 1993, 113 (3): 487–496.
11. Dekovic, M.; Have, M.; Vollebergh, W. A. M.; Pels, T.; Oosterwegel, A.; Wissink, I. B.; De Winter, F.; Verhulst, F. C.; Ormel, J. The Cross-Cultural Equivalence of Parental Rearing Measure: EMBU-C. *European Journal of Psychological Assessment*. 2006, 22(2): 85–91.
12. Egan, S. K.; Perry, D. G. Gender Identity: A Multidimensional Analysis with Implications for Psychosocial Adjustment. *Developmental Psychology*. 2001, 37 (4): 451–463.
13. Erentaitė, R. Lyties tapatumo dimensijos ir psichologinis prisitaikymas vėlyvojoje paauglystėje. Salialionė, I.; Kairys, A. (Sud.). *Žmogus XXI amžiuje: kas naujo? VI Jaunųjų mokslininkų psichologų konferencija*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2009, p. 82–88.
14. Erikson, E. H. *Vaikystė ir visuomenė*. Vilnius: Katalikų pasaulio leidiniai, 2004.
15. Feldman, S.; Gehringer, T. Changing Perceptions of Family Cohesion and Power across Adolescence. *Child Development*. 1988, 59: 1034–1045.

16. Garcia, F.; Gracia, E. Is Always Authoritative the Optimum Parenting Style? Evidence from Spanish Families. *Adolescence*. 2009, 44: 101–118.
17. Kroger, J. *Identity Development: Adolescence Through Adulthood*. Thousand Oaks (Calif.): Sage Publications, 2007.
18. Lytton, H.; Romney, D. M. Parents' Differential Socialization of Boys and Girls: A Meta-Analysis. *Psychological Bulletin*. 1991, 109 (2): 267–296.
19. Maccoby, E. E. & Martin, J. A. Socialization in the context of the family: Parent–child interaction. In P. H. Mussen (Ed.) & E.M. Hetherington (Vol. Ed.), *Handbook of Child Psychology: Vol. 4. Socialization, Personality, and Social Development* New York: Wiley, 1983, (4): 1–101.
20. Marwan, D. Parenting Styles and Mental Health of Palestinian-Arab Adolescents in Israel. *Transcultural Psychiatry*. 2004, 41 (2): 233–252.
21. Matheis, S. H.; Adams, G. R. Family Climate and Identity Style During Late Adolescence. *Identity. International Journal of Theory and Research*. 2004, 4 (1): 77–95.
22. Owen - Anderson, A. F. H.; Jenkins, M. J.; Bradley, S. J.; Zuker K. H. Empathy in Boys with Gender Identity Disorder: A Comparison to Externalizing Clinical Control Boys and Community Control Boys and Girls. *Child Psychiatry and Human Development*. 2008, 39: 67–83.
23. Palan, K. M. Gender Identity in Consumer Behavior Research: A Literature Review and Research Agenda. *Journal of the Academy of Marketing Science*. 2001, 10: 1–24.
24. Parker, G.; Roussos, J.; Hadzi-Pavlovic, D.; Mitchell, P.; Wilhelm, K. & Austin, M.-P. The Development of a Refined Measure of Dysfunctional Parenting and Assessment of its Relevance in Patients with Affective Disorders. *Psychological Medicine*. 1997, 27: 1193–1203.
25. Smith, T. E.; Leaper, C. Self-Perceived Gender Typicality and the Peer Context During Adolescence. *Journal of Research on Adolescence*. 2005, 16 (1): 91–103.
26. Vaičiulienė, A. Vaikų ir tėvų santykiai bei tapatumo raida: lyčių skirtumai. *Ugdymo psichologija*. 2004, 13: 63–67.
27. Žukauskienė, R.; Malinauskienė, O. Skirtumai tarp lyčių, prognozuojant elgesio ir emocinius sunkumus paauglystėje pagal asmenybės bruožus ir tėvų auklėjimo stilių. *Psichologija*. 2008, 38: 63–83.

THE RELATIONSHIPS BETWEEN PERCEIVED PARENTAL REARING STYLES AND GENDER IDENTITY IN LATE ADOLESCENCE

Oksana Malinauskienė

Mykolas Romeris University

Rimantas Vosylis

Mykolas Romeris University

Rasa Erentaitė

Mykolas Romeris University

Prof. Dr. Rita Žukauskienė

Mykolas Romeris University

Summary

This study focuses on parental rearing practices as predictors of gender identity among late adolescents. A convenience sample of Lithuanian adolescents, aged 16 to 18, (N = 1298, 785 girls and 513 boys) was used in the study. The participants filled-in a questionnaire, which consisted of three dimensions of gender identity, proposed by Egan and Perry (2001)—gender typicality, gender contentedness and felt pressure, and the Lithuanian version of the EMBU (Arrindell et al.; 1994 Arrindell, 1999), which measured mothers' and fathers' parenting styles. Gender contentedness and felt pressure were found to be higher for boys than for girls. Sixteen-year-olds felt more pressure to conform to gender norms than eighteen-year-olds. The results indicated that parental emotional warmth correlated with adolescents' gender contentedness, whereas rejection and overprotection – with felt pressure. Both parents' rejection and mothers' overprotection were related to lower gender typicality. In addition, felt pressure for boys was positively related to mother's overprotection, and felt pressure for girls was positively related to higher father's overprotection and mother's rejection.

Keywords: gender identity, parenting styles, adolescence.